

ведческого анализа «гуцульского» текста Ю. Шкрумеляка раскрыто авторское воплощение будущего в виде пространственного фантастического предсказания возрождения Гуцульщины. Текст произведения представлен как своеобразная квазиистория края, воспетая в художественной форме. Писатель стремится показать взгляды на становление «новой» Гуцульщины не только исторических лиц и реальных персонажей, а собственно доказывает, что и ирреальный мир, и мир природы, страдая от общественной несправедливости, присоединяются к желанию «очищения» края от зла. Авторская квазиистория об исключительной миссии Гуцульщины, гения-автохтона, выполненная по принципу своеобразной игры автора с читателем, где текст становится посредником между двумя субъектами, которые получают от чтения определенную информацию. Такой аспект представления материала позволяет направить мысль читателя по определенному варианту воплощения будущего в реальных событиях.

Ключевые слова: Гуцульщина как текст, нарративная стратегия, квазиистория, гуцульский текст, нарратор.

Bykova Tetiana. Narrative Strategy Novel Yu. Shkrumelyak «Lights From the Valley» as the Author Invariant Decoding «Hutsul text» First Decades of the XX Century. On the material of literary analysis «Hutsul» text Yu. Shkrumelyak disclosed embodiment future of copyright in a fantastic time and spatial prediction revival of Hutsul. The text of the work presented as a kind kvazihistory edge, glorified in artistic form. The writer seeks to show the formation of views on the «new» Hutsul not only real historical figures and characters, and, in fact, argues that surreal world and the natural world, suffering from social injustice, joins the desire to «clean» the land of evil. Author kvazihistory the exceptional mission Hutsulshchyna autochthon genius, made the principles of the author's original game with the reader, the text of which is an intermediary between the two entities that receive certain information from reading. This aspect of the presentation of the material makes it possible to direct the reader according to certain embodiments the future of real events.

Key words: Hutsulshchyna as text, narrative strategy, kvazihistory, Hutsul text narrator.

Стаття надійшла до редколегії
11.05.2015 р.

УДК. 821.161.1.09

Галина Бондаренко, Арина Левченко

Духовний світ героїв роману Олеся Гончара «Собор»: загальнолюдські та національні риси

У романі Олеся Гончара «Собор» представлено духовний світ як цілісне формування різноманітних поглядів, відчуттів. В одних і тих самих умовах люди відрізняються за рівнем розвитку й напрямом своїх духовних прагнень. В одних (Володька Лобода) переважає споживче ставлення до всього наявного, у тому числі й духовних цінностей, інші (Микола Баглай, Сьлька Чечіль, Іван Баглай, його дружина Вірунька та інші) відзначаються творчим горінням, прагненням духовної віддачі.

Ключові слова: духовний світ, загальнолюдський, національний, світогляд, моральні цінності.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність проблеми духовності у творчості Олеся Гончара не викликає сумніву. Специфічна ознака художньої літератури, як і інших видів мистецтва, – те, що вона змальовує дійсність в образах, які є емоційно-образним узагальненням життя. Твори художньої літератури – могутній засіб впливу на людей, адже образи їх з особливою силою прищеплюють читачам певні ідеї, збуджують настрої, прагнення. Проблема формування загальнолюдських моральних цінностей – це проблема формування гуманістично орієнтованої особистості.

Виховання сильної, самобутньої, волелюбною і яскравою людською особистості можливе лише на високих народних ідеалах, на творчих традиціях рідного та інших народів. Одна з найважливіших тенденцій розвитку засобів виховання – повнота вияву цінностей нашого народу, суспільства, його багатств. Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поко-

лінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду й на цій основі – формування особистісних рис громадянина України, які включають національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз досліджень науковців, літературознавців, філософів – досить цікаве свідчення про те, що Олесь Гончар у своїй творчості надає великого значення особистості, веде боротьбу за її формування та утвердження. У зв'язку з цим Є. Ільїн наголошував: «Найвищого піку урок досягає в момент, коли моральна свідомість учня, його настроїв, тонус, як кажуть психологи, – серед головних турбот учителя. Коли словесник виховує й цим навчає, а не навпаки. Коли від “зв’язків”, “синтезів” пізнавального з моральним переходить до відкритої й відвертої етики уроку, до прямого нехитрого контакту з учнем, до людського, а не лише професійного спілкування з ним» [4, с. 215]. Саме тому педагогічна теорія й практика (П. Ігнатенко, С. Соловейчик, М. Євнаш, В. Кириченко, Є. Ільїн) надають сьогодні великої уваги формуванню в молоді та школярів загальнолюдських моральних цінностей.

Головна мета, яка стоїть перед учителем у процесі навчання, – навчити своїх учнів розумного ставлення до життя, історії, праці, сім’ї, а також формувати в них загальнолюдські моральні цінності.

Новизна цього дослідження полягає в тому, щоб на уроках української літератури створювати такі морально-етичні ситуації, які з найбільшою силою сприяли б формуванню суспільно значущих соціальних установок і ціннісних орієнтацій школяра.

Сучасна концепція освіти орієнтує вчителя на формування загальнолюдських цінностей в учнів. У сфері мистецтва є й залишається тільки те, що є породженням творчого інтелекту та душі поета.

Мета статті – розкрити роль творів Олесь Гончара у формуванні всебічно розвиненої особистості, яка вміє пов’язувати загальнолюдські моральні цінності з етнічно акцентованими засобами впливу.

Таким твором, написаним за велінням душі, можна вважати роман Олесь Гончара «Собор». Немає для письменника дрібниць, коли йдеться про людину, її життя. Зображуючи дороги людського життя – далекі та близькі, давні й теперішні, чужі та свої, – він думає про підрастаюче покоління, його думки й покликання, переживання та становлення особистості.

Відповідно до мети визначаємо такі **завдання**:

- висвітлити основні підходи щодо дослідження творчості Олесь Гончара у філологічних роботах;
- на прикладі роману «Собор» показати специфіку формування загальнолюдських моральних цінностей особистості.

Найголовніше у творчості Олесь Гончара те, що його твори мають перетворювальну силу, вони примушують читача замислитися над складними, вічними загальнолюдськими проблемами: що таке добро й зло; у чому смисл життя; як має жити людина; її стосунок до природи та культури. Тому творчість Олесь Гончара відіграла особливу роль у формуванні мислення, демократизації та морального оновлення суспільства. І зрозуміло, що всі найкращі, наймиліші барви й тони рідної України бринять у художніх творах письменника. Повсякчас звучить у них симфонія драматичної національної історії, відчуття кровної належності до свого талановитого й працьовитого народу сповнює найсвітліших героїв творів митця.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Провідна риса творчості Олесь Гончара – незнищенність людського в людині. Із плином часу письменник щораз більше заглиблюється у сферу філософських, моральних, естетичних проблем, які хвилюють людство, де все ширшає поле для авторських роздумів про сутність людини та її роль і місце в сучасному світі. «Собор», за означенням Є. Сверстюка, «далеко не пересічний твір, у якому автор ставить більш чи менш істотні проблеми і пробує вирішити їх на рівні «середнього читача. Ні, тут автор бере з уст народу те, що наболіло затверділим боєм, а проблеми постають самі собою і чекають нашого розуму і рук... Це літературна спроба реставрації справедливості, гласності, громадської думки, і він, безперечно, ввійде в історію як один з найгуманніших творів...» [5, с. 10].

У центрі роману «Собор» автор ставить долю конкретної, української нації та долю духовного начала в житті суспільства. У творі письменник захищає «ідеальні» цінності життя – людяність і свободу. Зміст їх розкрито в характерах людей із різним життєвим обдаруванням: чиста душею Єлька, молодий інтелектуал Микола Баглай, совісний трудівник Ізот Лобода, віртуоз своєї справи Іван

Баглай, сліпий танкіст Костя та інші. Митець уміло поєднує простір і час у контексті філософсько-літературних концепцій. Саме в поєднанні душевно чистого, інтелектуально розвинутого й працелюбно-совісного можливе формування в людині гуманності та порядності. А що таке свобода? І щоб відповісти на це запитання, герої роману «Собор» переглядають світ від стійбищ первісної людини до Геродота, від фольклорних вершин поезії до гнівного слова Шевченка, від патріотичних звитяг запорожців до сьогоднішніх звершень.

Формування національного типу особистості забезпечить духовну єдність поколінь, наступність національної культури й безсмертя нації. Для нашого національного характеру притаманні вічне правдошукання, щедрість душі й гостинність, лагідність і доброзичливість, пісенність, музикальність, ніжність та глибокий ліризм, працьовитість та талановитість.

Отже, складність і багатогранність феномену національних цінностей вимагає цілісного системного підходу до їх формування, щоб динамічно гармонійно поєднати виховні зусилля всього суспільства – сім'ї, національної школи, громадськості, держави. Щоб національна самосвідомість у різноманітних її виявах стала основою для дальшого становлення справжнього патріота, активного громадянина України, потрібно допомогти школярам зрозуміти суспільні суперечності, глибоко засвоїти національні та загальнолюдські цінності. Тож навчально-виховний процес у національній школі – частина глобальної, уселюдської соціально-педагогічної системи, яка виховує нові покоління, від яких залежатиме доля цивілізації. Тому формування особистості має ґрунтуватися на вселюдських цінностях [7].

Герої Олесь Гончара – натури ліричні, поетично-піднесені: у них ніби сконцентровані найкращі риси людського характеру, найсвітліші вияви людської поведінки. Це справді люди з багатою душею, мужнім серцем, із чистою совістю. Вони запалені животворною ідеєю. Виступаючи з промовою на вечорі дружби братніх літератур, письменник наголосив: «Для нашої літератури ідеал людини – це людина-творець, невсипущий трудар, людина всебічно розвинута, вільна від пережитків минулого, людина найщиріших духовних запитів, найвибагливіших естетичних смаків» [2].

У романі «Собор» Микола Баглай як представник сучасної молоді виражає пробудження людства до духовного життя, його прагнення самостійно мислити й шукати на рідному народному ґрунті духовні цінності. Усі сили Баглая поки що йдуть на те, щоб залишитися собою, вистояти й супроти генія профанації та потьомкінських риштовань, і супроти скептицизму. І коли він твердо став на ноги, то заявив: *«Ні, товаришу браконьєр, не так це просто зараз. Потреба собору, потреба краси, так само як і огида до руйнування, видно, завжди жевріла в тих людях, будівничих за покликанням, тільки жевріла досі непомітно, жила в надрах душі десь глибоко і пригамовано... Коли набігає тінь, нависає зароза, починаєш розуміти, що є речі, без яких душа озлидніла б. Сьогодні люди помітили свій собор – то це вже характер, це вже подвиг віри й любові до народу. Бо без великої любові як розібратись у його складній душі?»* [1, с. 91]

Гостро порушена проблема в романі «Собор» – збереження культурних і духовних цінностей – червоною ниткою проходить через увесь твір. Собор виступає таким самим героєм твору, який вимагає захисту від байдужих чиновників, браконьєрів культури. *«Браконьєр культури, браконьєр природи, – зазначав Олесь Гончар, – він, на жаль, поки що реальність, він породження свавілля, постать огидна, умови світла й гласності їй не прийнятні, їй потрібен морок і кабінетна потаємність. Це нечисть, яку, віримо, змиють могутні хвилі перебудови»* [3]. У романі змальовуються «щоденні баталії», що їх ведуть будівничі з браконьєрами. Аналізуючи минуле й сучасне, герої «Собору» переконуються: на шляху до свободи людина завжди стикалася з руйніцтвом, геростратством, анархізмом, які призводили до загибелі племен і народів, нищення найцінніших витворів людського розуму та натхнення.

Чому так, міркує Ізот Лобода, що й досі діє принцип – *«той мурує, той руйнує»?* Невже це від самого початку так влаштовано у світі, що *«всюди, де йде будівник, повинен іти невідлучно, як тінь, і руйнач»?* [1, с. 221].

До таких руйначів Ізот зачисляє й свого сина Володьку: *«І чому ж воно вийшло так, що трудяга невсипущий та викохав браконьєра? Послухати сина, то ніби все він зробить для кращого: собор треба знести, бо заважає будувати ринок для трудящих... Тумани зліквідувати, Скарбне оце висушити – бо воно, мовляв, комарів розводить...»* [1, с. 221]. Старий металург Ізот, у якого слово

має вагу чести і який із почуття самоповаги не приймає облудних слів та зневажає словесне перестраховництво, зрікається свого сина Володьки як «свистуна, який усе просвистить», як людини, у якої впали людські начала. Олесь Гончар викрив тут духовне неблагополуччя, на яке смертельно захворіло «найпередовіше у світі суспільство».

Володька – син славетного колись металурга, він і сам на заводі «добре починав»... «Квітучого здоров'я, веселий, бойковитий, в ідеях увесь, як у реп'яхах...» на соборі висунувсь. Коли відзначали 300-річчя Переяславської ради і треба було чепурити пам'ятники старовини, а коштів для ремонту собору вишукати не вдалося, то Володька ідею запропонував: «Нічого й не треба. Є вихід: взяти в риштування». Йому сказали: «Ти – геній...» [1, с. 50] Отож і цінують його на службі, бо енергія з нього так і б'є, ідеями на ходу так і сипле. Володька відчуває нинішнє загострення національних інтересів – і сам іде назустріч з «національною формою»: «Ну, а своє, наше, спадщина національна? Та хіба я проти традицій?... У козацькому стилі можна все оформити, на фасаді кафе запорожець стоять зі списом...» [1, с. 69] Він – «геній показухи» – важко навіть переоцінити дійовий вплив його на життя! Адже всі ці «безвредні» національні декорації: вареничні, етикетки, оце сучасне використання «національних традицій» і «національних вивісок» для ресторанів та кафе в стилі «Козак Мамай» – це ж нам придумав він! І досі ми закриваємо діри нашого національного й антинаціонального виховання! Лобода носить у собі якусь некеровану реакцію розпаду, опошлення, охамлення всього, що має духовний смисл і виразну індивідуальність. Лободівський обман й оковамилювання – це непоправна дискредитація ідеалів та найкращих заходів, бо не можна лукавими та нечесними заходами досягти доброї мети. Отак і починає Володька чомусь із корчуння. Батько завжди застерігає сина від необдуманих учинків: «Кинеш у небуття батьківське, то й власне твоє життя безплідно впаде, заглухне в тебе ж біля ніг. Каліка той, хто не здатен предківщиною дорожити. Людині дано пам'ять, що сягає у віки, тому вона й людина» [1, с. 222].

Насторожі збереження культурних цінностей і пам'ятників стоять звичайні люди-патріоти: Вірунька Баглай, сталевар Іван Баглай, сліпий танкіст Костя, Леся-фронтівичка, баба Шпачиха, Микола Баглай, Слька та ін.

У душі студента Миколи Баглая зринає низка екзистентних запитань, які стосуються і природи людини, і створених нею цінностей: «Що буде з нами? З людьми, з заводами, соборами? Що буде з тобою, рудий молочаю?» Тому герой роману оголошує «геніям руїництва» війну на смерть.

І всі ми є свідки руїництва, – розмірковує автор, – також, по суті, – руйнівники («Руйнуємо тим, що осторонь стоїмо... Руйнуємо своєю байдужістю»). Олесь Гончар наголошує, що людина неодмінно деградує, коли руйнує культурні цінності. Із глибин письменницької думки випливає діагноз багатьох підступних, загрозливих для суспільства симптомів: «Практичні знання випереджають духовний розвиток людства». Світова криза духовного життя перед навалою науково-технічних засобів, спроможних фізично змінити й навіть підірвати планету, – найбільша проблема сучасності [9].

Сьогодні брак великої мудрості, поваги й любові до людини, великої відповідальності за спадщину предків та долю нащадків відчувається як найбільша рана людства. Сили добра й сили зла протиборствують у всьому. Широта душі письменника виявляється в здатності охопити все розмаїття життя, у здатності поряд зі словом, що викриває зло, знайти такі барви, якими можна закарбувати прекрасне, адже є в людині начало світле, добре, животворне. Бо саме в людяності людини, у її мужності, здатності любити, у силі творчій, у моральній чистоті полягає найвища духовність, що становить істинний сенс життя людей на планеті. Формування шляхетності – це моральна революція в почуваннях і думках людини. І ця людська шляхетність – єдине, що примушує нас вірити у високе ім'я людини та в її покликання. Заклик «бережіть собор у ваших душах» – собор як символ злагоди, доброти, безхмарності в мислях і почуттях, символ «класової гармонії» – і сьогодні хвилює молодь, стривожену загальнонародними справами. Отже, «Собор» Олесь Гончара став одним із чинників, які розплющували багатьом письменникам зашторені диктатурною ідеологією очі на суто людські цінності життя, і як наслідок – починається інтенсивний пошук такої форми, якою б можна було сказати правду про ці цінності. За що ж поцінується людина? Чим визначається цінність її життя? Людину прикрашають добрі діла. І заглиблення в життя, проникнення у внутрішній світ людини дає

письменникові невичерпний матеріал для створення типових образів наших сучасників. Автор розмірковує над тим, щоб люди були людьми не лише в матеріальному своєму існуванні, а насамперед у житті духовному [8, с. 55].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Література працює не тільки на сьогодні, а й на майбутнє. Які вони будуть, оті, що прийдуть? Чи будуть вони щасливі? Як розумітимуть своє щастя? Як житимуть у сім'ї, суспільстві й на всій планеті? І хіба може література про це не думати?

Сьогодні потребує охорони природне середовище, потребує охорони й душа людини. Література докладає зусилля, щоб не розповзалися збайдужіння, очерствіння, холод, який іноді можна спостерігати між людьми. Особливо це стосується молоді. Дуже хотілося б, щоб вона була краща за нас, бо їй іти далі й далі в житті. Література допомагає перетворенню світоглядних знань у впевненість і перетворенню його в конкретні справи. Під впливом літературних творів утверджуються або руйнуються уявлення й погляди певної групи людей, формується в них життєва позиція. Своєю творчістю Олесь Гончар сприяв формуванню суспільної свідомості особистості середини ХХ ст., де відбувалися певні моральні зрушення від байдужості й мовчання до активних дій та високої духовності.

Джерела та література

1. Гончар О. Т. Твори : у 2-х т. Т. 2 / О. Т. Гончар – К. : Наук. думка, 1993. – 747 с.
2. Гончар О. Промова [на вечорі дружби братніх літератур] / О. Гончар // Літ. газ. – 1959. – 15 берез.
3. Гончар О. Жити за законами правди / О. Гончар // Літ. Україна. – 1987. – 18 черв.
4. Ільїн Є. Мистецтво спілкування / Є. Ільїн ; упоряд. І. М. Баженова. – К. : Рад. шк., 1988. – 496 с.
5. Наєнко М. Життя в мистецтво перейшло... / М. Наєнко // Укр. мова і л-ра в шк. – 1993. – № 4. – С. 6–13.
6. Про Олесь Гончара : літ.-крит. ст., листи, етюди / за заг. ред. Б. С. Буряка, П. А. Загребельного, Б. І. Олійника. – К. : Рад. письм., 1978. – 431 с.
7. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Либідь, 1991.
8. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3-х т. – Т. 3 / упоряд. В. Яременко (Україна), Є. Федоренко (США). – К. : Рось, 1994. – 688 с.
9. Федченко П. Чи шукав О. Гончар дорогу від свого «Собору» до іншого храму? / П. Федченко // Літ. Україна. – 1991. – 7 берез.

Бондаренко Галина, Левченко Арина. Духовний мир героїв роману Олесь Гончара «Собор»: общечеловеческие и национальные черты. В романе Олесь Гончара «Собор» представляется духовный мир как цельное формирование различных взглядов, чувств. В одних и тех же условиях люди отличаются уровнем развития и направленностью своих духовных стремлений. В одних (Володька Лобода) превосходит потребительское отношение ко всему существующему, в том числе и к нравственным ценностям, другие (Николай Баглай, Елька Чечиль, Иван Баглай, его жена Вирунька и другие) отличаются творческим горением, стремлением духовной отдачи. Показано, что произведения Олесь Гончара дают много примеров для формирования в учащихся честности, справедливости, работоспособности, стремления добывать знания.

Ключевые слова: духовный мир, общечеловеческий, национальный, мировоззрение, нравственные ценности.

Bondarenko Galyna, Levchenko Atyna. The General Humankind and National Features of the Spiritual Life of the Oles Gonchar's Novel «Sobor». In Oles Gonchar's novel «Sobor» the spiritual world is presented as an integral structure of different views and attitudes. People vary according to the level of education and their spiritual ambitions. Consumption attitude to everything including moral values dominates in some (Volodka Loboda) others (Nikolai Baglai, Elka Chechil, Ivan Baglai, his wife Virunka and others) are marked with creative burning and thirst for spiritual return. It is shown that the works by Oles Gonchar's present many examples for the formation of such qualities as honesty, justice, diligence, aspiration for getting knowledge with the pupils.

Key words: spiritual life, general humankind, national, outlook, moral values.

Стаття надійшла до редколегії
21.05.2015 р.